

Beszámoló *A modern folyóirat-kiadás eszközei* konferenciáról

2017. október 24-én az MTA Könyvtár és Információs Központ az Akadémiai Kiadóval közös konferenciát rendezett *A modern folyóirat-kiadás eszközei* címmel.¹ Az Arany János utcában lezajlott esemény a tudományos kommunikáció résztvevőinek, a tudományos folyóiratok szerkesztésében közreműködőknek, valamint az őket segítő könyvtárak munkatársainak biztosított alkalmat arra, hogy megismerjék azokat a korszerű lehetőségeket, amelyek segítségével biztosítható a közzétett cikkek láthatóvá tétele, hosszú távú megőrzése. Megnyitó beszédében *Holl András*, az MTA Könyvtár informatikai főigazgató-helyettese hangsúlyozta, hogy ezúttal az online térben történő, elektronikus folyóirat-kiadás tartalmi kérdései helyett, annak eszközeit állították a fórum középpontjába. Az egyik ilyen fókuszba állított eszköz a világszerte nagy népszerűségnek örvendő és az Akadémiai Kiadó által is használt, tudományos folyóiratok online kezelésére és közzétételére kifejlesztett folyóirat-menedzselő és publikáló rendszer, az Open Journal Systems (OJS) volt.²

Mivel a felkért előadók között az Akadémiai Kiadó alkalmazottai, hazai tudományos folyóiratok szerkesztői, valamint az Akadémiai Könyvtár munkatársai is helyet kaptak, így a tudományos kommunikáció, e-folyóiratok témáját több szempontból is körüljárták. Az Akadémiai Kiadó előadói által képviselt kiadói szempontrendszer mellett megismerhettük a tudományos szerkesztőségek működésének gyakorlatát, különös tekintettel az OJS szerkesztőségi munkába való bevezetésének tapasztalataira, de azt is, hogy a tudományos publikációs folyamatok támogatása miképpen illeszthető be a könyvtári feladatok sorába, illetve hogy az online tudományos közeg milyen kihívások elé állítja korunk kutatóit.

☺ ☺ ☺ ☺ ☺

Az első előadó *Bálint András* volt, az Akadémiai Kiadó (<https://akademiai.hu/>) kiadási és tartalomfejlesztési vezetője, aki *A weboldalamra felrakom a*

cikkemet, az nem elég? – *Avagy mivel nyújt többet egy kiadó?* című előadását³ annak bizonyítására szentelte, hogy a folyóirat-kiadás egy meglehetősen sokrétű feladathalmaz megoldására létrejött, speciális szaktudást igénylő hivatás. Amellett érvelt, hogy egy jó kiadó képes komoly hozzáadott értéket biztosítani tudományos szerkesztőségek számára azáltal, hogy megkönnyíti a bírálati folyamatot, biztosítja a magas színvonalú szerkesztés, indexálás, közzététel feltételeit annak érdekében, hogy a lap az érdeklődők lehető legszélesebb rétegéhez jusson el.

Mielőtt rátért volna előadása központi témájára, *Bálint András* röviden ismertette a Magyar Tudományos Akadémia által 1828-ban alapított, 1996-tól a *Wolters Kluwer* kiadói csoporthoz tartozó Akadémiai Kiadó Zrt. történetét, kiadói profilját, illetve alaptevékenységüknek, a printtől az online publikáció irányába elmozduló tudományos folyóirat-kiadásnak a részleteit (ezt az irányváltást jelzik Gold Open Access lapjaik, például a legmagasabb magyar impaktfaktorral rendelkező *Journal of Behavior Addictions* is).⁴

Az előadó a szerző és a kiadó meglehetősen különböző szemszögéből is bemutatta a publikálási folyamatot; a kiadói működés legfőbb szereplőinek (vezető szerkesztő, folyóirat-fejlesztési menedzser, kiadási és tartalomfejlesztési vezető) feladatköreit, valamint azt is, hogy a közlésre elfogadott cikkek több, erre kialakított rendszeren (cikkbeküldő és bírálati, kézirat-előkészítő rendszer, publikációs platform) miképpen mennek keresztül, hogy végül az adatok eljussanak a kijelölt indexálókhoz, aggregátorokhoz (*1. ábra*).

Ezt követően *Bálint András* arról beszélt, hogy mi teszi a tudományos publikálási folyamatot sikeressé, a résztvevő feleket (a szerzőt, az előfizetőt/olvasót és a kiadót) elégedetté, és mit tehet a kiadói oldal az eredményes közzététel érdekében. Tapasztalatai szerint a szerző akkor tekinti sikeresnek a publikációt, ha általa szakmai előmene-

1. ábra A publikálási folyamat a kiadó szemszögéből
(A kép az előadó prezentációjából származik)

telét biztosítottnak érzi. Ingyen közzétett cikke – felettese és a projekt finanszírozójának öröme – gyorsan megjelenik, olvassák, idézik a megfelelő helyeken, és erről visszacsatolást is kap. Az olvasó gyorsan, releváns találatot szeretne kapni az őt foglalkoztató kérdésekre, valamint hozzáférést nemcsak absztraktokhoz, hanem a teljes cikkekhez. A kiadó pedig akkor elégedett, ha tevékenysége anyagilag is sikeres, és a történet összes más szereplője boldog.

Az Akadémiai Kiadó a szerzők számára előfizetéses lapjaikban ingyenes cikkfeltöltést,⁵ magas impaktú, jól indexált, látható folyóiratokat biztosít, a gyors publikációt pedig online beküldő és bírálati rendszer, szerkesztői folyamatok kiszervezése által éri el. A nemzetközi trendekből kiindulva úgy gondolják,⁶ hogy a gyors és releváns találat eléréséhez a kulcs a jól indexáltság és a cikkek láthatósága szempontjából a jövő a teljes szöveges, szöveg- és adatbányászatra is alkalmas HTML.

Összegezve az elmondottakat Bálint András azzal zárta előadását, hogy nem elég csak kitenni egy cikket az internetre, ha szeretnénk, hogy azt a tudományos közösség használatba is vehesse. A folyóirat-kiadás egy tanulható, de összetett és gyorsan változó szakma, ahol a technológia és az elvárások is gyorsan változnak. Az átalakulások követésére, az újítások adaptálására, a velük járó költségek megfizetésére pedig csak egy kiadó vállalkozhat. Tehát egy kiadói vállalkozás akkor tekinthető sikeresnek, ha a legújabb trendekhez alkalmazkodni tud, és képes levenni terheket a kutató vállaról.⁷

☺ ☺ ☺ ☺ ☺

Bálint András után *Bilicsi Erika* következett, az MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztályának osztályvezetője, aki *Az MTA KIK folyóiratokat támogató szolgáltatásai – DOI regisztráció, OJS, archiválás, indexelés, digitalizálás* címmel tartotta meg számos témát felölelő előadását.⁸ Miért folyik bele az MTA KIK a folyóirat-kiadásba, miért nyújt a kiadók számára különböző szolgáltatásokat? Bilicsi Erika erre a kérdésre válaszolva rávilágított arra, hogy az Akadémiai Könyvtárban sok osztály olyasmivel foglalkozik, ami távol áll a klasszikus könyvtár-definícióban meghatározottaktól. Ezen kívül próbálnak megragadni minden lehetőséget, hogy a *Magyar Tudományos Művek Tárába* lehetőleg minél automatikusabb legyen a feltöltés, a szerzőnek, az intézményi adminisztrátornak minél kevesebbszer kelljen manuálisan belenyúlnia a rendszerbe, amennyire lehet, háttérbe szorítsák az időigényes és sok hibázási lehetőséget magában hordozó kézi adatfelvitelt. Ezt is előmozdíthatják a később tárgyalt kezdeményezések.

Bilicsi Erika elsőként a Digital Object Identifier-szolgáltatást (DOI – <http://www.doi.org/>) mutatta be, melynek segítségével az online tartalmak egyértelműen azonosíthatók és hosszú távon hozzáférhetővé tehetők. Az azonosítás a DOI révén azért biztosított, mert minden kiállított azonosító egyedi. Noha ma tíz ügynökség is aktív (az MTA KIK a DataCite-tal és a CrossRefel áll kapcsolatban), de ezek hálózatba vannak kapcsolva, így kizárható, hogy két objektumnak ugyanazt az azonosítót utalják ki. Emiatt például egy MTMT-admin könnyen és egyértelműen azonosíthat egy DOI-val ellátott cikket, mivel azzal az azonosítóval más dokumentum nem rendelkezhet. A hozzáférés pedig azáltal valósul meg, hogy egy DOI-ügynökséghez tartozó ki-

adó vállalja az URL-karbantartást, biztosítja, hogy a tartalom hosszú távon hozzáférhető maradjon (2. ábra).

2. ábra DOI-regisztrációs ügynökségek
(A kép forrása: Bilicsi Erika prezentációja)

Annak hogy tíz DOI-szolgáltató is van, az az oka, hogy mindegyik más kiadói körre, dokumentumtípusra kínál megfelelő azonosítót. A DataCite (<https://www.datacite.org/>) kifejezetten kutatási adatmenedzsmentre szakosodott (az MTA Könyvtár PhD-dolgozatokhoz az általuk kibocsátott DOI-t érezte a legmegfelelőbbnek, ezért választották őket), míg a CrossRef (<https://www.crossref.org/>) elsősorban folyóiratcikkekre specializálta magát, de lényegében bármely dokumentumtípushoz van szabványos űrlapjuk.⁹ Ez nem jelenti azt, hogy egy DataCite által kibocsátott DOI nem alkalmas cikkek azonosítására, de a felviteli felületük nem ehhez lett kialakítva, nem szabványos. Általánosságban véve elmondható, hogy minden ügynökségnek vannak előnyei, illetve a szolgáltatásaiknak korlátai is, amelyeknek figyelembe vételével kell közülük választanunk, azt mérlegelve, hogy mihez keresünk megfelelő azonosítót. Például a DataCite-os azonosítók az MTA Könyvtár partnerei számára ingyenesek, ezzel szemben a CrossRef-es DOI díjköteles (1 dollárt kérnek a DOI-azonosítók regisztrációjáért), de a két alapfunkció (azonosítás, hozzáférés) mellett egyéb szolgáltatásokkal is rendelkezik (plágiumkeresés, verziókövetés, olvasottság, idézettség növelése), ugyanakkor náluk egy úgynevezett cross-linking vagy reference-linking kötelezettségnek kell eleget tenni. Ez növelheti a hatókörbe tartozó cikkek olvasottságát, hivatkozásszámát azáltal, hogy a DOI-val ellátott cikk tartalomjegyzékének összes olyan tételéhez, amihez CrossRef-regisztrált DOI tartozik, kattinthatóan berakják a hozzájuk tartozó linket. Ennek teljesítéséhez az ügynökség egy keresőszolga-

tást is biztosít. A CrossRef-nél arra is van lehetőség, hogy lekérdezzük, egy adott cikkre a CrossRef rendszerén belül hány hivatkozás gyűlt össze.¹⁰

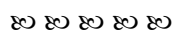
Bilicsi Erika az ügynökségek DOI-kiutalási feltételeit is ismertette. Megtudtuk, hogy egyedi URL-nek kell tartoznia minden DOI-azonosítóhoz. Abban az esetben, ha egy URL-en található az egész folyóirat, csak egy DOI kérhető. Ezen kívül szükséges egy „landing page” (az előadó absztraktoldalnak fordította) biztosítás, ahol a metaadatok bárki számára szabadon hozzáférhetően megjelennek. Annyiban viszont rugalmas a rendszer, hogy ennek hiányában a link közvetlenül a PDF-re is mutatható, de akkor azon minden szükséges adatnak meg kell jelennie. Fontos, hogy mind a nyomtatott, mind az elektronikus számban fel kell tüntetni az azonosítót, illetve hogy ha az URL a DOI-regisztrációt követően megváltozik, a változást mindenképpen meg kell jelezni a rendszerben.

A DOI után az Open Journal Systems (OJS) elektronikus folyóirat-menedzselő és -publikáló szoftver (<https://pkp.sfu.ca/ojs/>) bemutatása következett, amelynek tavaly megjelent, 3-as verzióját az MTA KIK is telepítette.¹¹ A verzióválasztás kapcsán Bilicsi Erika elmondta, hogy Magyarországon az OJS2 sokkal népszerűbb, mert ahhoz már számos kiegészítő funkció is rendelkezésre áll. Az OJS3 még kevésbé kiforrott, ugyanakkor például mobil-eszközökön már most jobban működik, mint elődje, és előre láthatóan komoly fejlesztéseken fog átmenni a jövőben.

Az OJS a cikkbeküldéstől a megjelentetésig a teljes publikációs folyamat során használható, de ha valaki csak a beküldési és bírálati funkcióját kívánja igénybe venni, az sem jelent problémát. A rendszer próbál reflektálni a felhasználói igényekre. Lehetőséget biztosít egyszerűsített cikkfeltöltésre is, ha valaki csak a megjelentetési funkciót használná, illetve retro feldolgozást végezne. Ilyenkor nem szükséges a komplett szerkesztőségi munkafolyamatot átvinni egy cikket, csak feltölteni a lektorált, megszerkesztett PDF-et, illetve begépelni a metaadatokat.¹² Mi értelme van egy ilyen összetett rendszernek csak egy részét használni? Bilicsi Erika az OJS legnagyobb előnyeként azt nevezte meg, hogy más rendszerek felé kiépítették a létfontosságú kommunikációs csatornákat. A DOI-regisztrációt is tudja menedzselni a szoftver, az ORCID¹³ (<https://orcid.org/>) szerzői azonosítóval is megoldott a kapcsolat,¹⁴ rengeteg kimeneti fájl nyerhető ki belőle, az indexelő adatbázisokba is

kivitelezhető az adatátadás. Mindezeket az előnyöket az MTMT2-nél ki is szándékoznak használni, mert bár a manuális adathozzáadás valószínűleg itt is elkerülhetetlen lesz, nagyon megkönnyíti a dolgukat.

Előadása utolsó harmadában Bilicsi Erika az indexelés, az archiválás és a digitalizálás témaköreit járta körül, elsősorban az ezekhez kapcsolódó szolgáltatásokat bemutatva. Az indexelés kapcsán szó esett a hazai tudományos kutatást nyilvántartó, az MTA Könyvtár és Információs Központban üzemeltetett Magyar Tudományos Művek Tára (<https://www.mtmt.hu/>) adatbázis mellett; a hazai OJS-ben megjelent folyóiratokban való közös keresést lehetővé tevő <http://oaikereso.sztaki.hu>-ról; az Open Access folyóiratok nemzetközi listájáról, a Directory of Open Access Journalsról (<https://doaj.org/>)¹⁵; a kiadók Open Access politikáját rögzítő Sherpa RoMEO-ról (<http://sherpa.ac.uk/romeo/index.php>), illetve szakterületi indexelő adatbázisokról is. Az előadás végén az előadó beszélt a hosszú távú megőrzés és hozzáférés fontosságáról, és a repozitóriumok¹⁶, valamint a digitalizáció szerepéről is ezen a téren.

Peregovits László, az *Acta Zoologica* (<http://actazool.nhmus.hu/>) című folyóirat technikai szerkesztője és a *Magyar Természettudományi Múzeum* munkatársa előadása elején elmondta, hogy kollégájával, *Bakonyi Gáborral*, a folyóirat főszerkesztőjével és a *Szent István Egyetem* tanárával közösen arra vállalkoznak *Az ólomszedéstől a Gutenberg-galaxisig az Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae példáján* című előadásukban, hogy egy konkrét folyóirat, az *Acta Zoologica* példáján keresztül bepillantást engedjenek a tudományos folyóiratkiadás jelenébe.¹⁷ Peregovits László ehhez először bemutatta a múltat: az ólomszedéstől kezdve a számítástechnika legújabb vívmányaiig, a mobilapplikációk világáig. Kronológiai sorrendben haladva számba vette azokat a találmányokat, újításokat, amelyeknek eredményeképpen az elmúlt negyven évben a kiadványszerkesztés és a nyomdaipar eljutott a mai állapotokig, az internet teremtette lehetőségekig, a nyílt forráskódú kiadványszerkesztő programokig.¹⁸ Mindezen változásoknak Peregovits László véleménye szerint olyan pozitív hatásai is voltak, mint a peer review meghonosodása, a felgyorsulása és a nemzetköziesedés, ugyanakkor a publikálási minőség területén általános minőségromlás figyelhető meg a „mindenki ért hozzá” és a techni-

kai-szakmai tudást kevésbé igénylő Desktop Publishing világa, valamint a professzionális nyomdaipar háttérbe szorulása következtében. Szerinte fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy megfizetjük-e azt a szakértelmet, amit emberek hosszú évek során halmoztak fel?

Bakonyi Gábor azzal vette át tőle a szót, hogy ameddig Bálint András előadásából egy profi, multinacionális céget ismerhettünk meg, addig ő egy négyemeres, „családi vállalkozás” működéséről számol be, amit Peregovits Lászlóval és két szakterületi szerkesztővel közösen alkotnak. Az 1954 óta, általában évi négy füzetrel megjelenő *Acta Zoologica Academiae Scientiarum Hungaricae*-nek nincs szerkesztőbizottsága, viszont baráti alapon tanácsadóik vannak itthonról, Európa más részeiből, de még Amerikából is. Cikkeket kapnak Japántól Olaszországon át Algériáig sok helyről, ahogy Bakonyi Gábor szerint egy 0.5-ös impaktfaktorú lap esetében ez természetes is.

Mit tehet egy hazai tudományos folyóirat annak érdekében, hogy az ismertségét növelje? Az *Acta Zoologica*-nál viszonylag korán felismerték az online megjelenés szerepét a láthatóság növelésében, amit jelez az is, hogy honlapjuk már 1992-ben elérhetővé vált, rá tíz évre a letölthető PDF-ek is megjelentek a felületen, mára pedig már a Wikipedián és a Facebookon is jelen vannak. A láthatóság növelése mellett igyekeznek használni a folyóiratok számára elérhető korszerű eszközöket és szolgáltatásokat is. Több mint féleve áttértek az Akadémiai Könyvtár segítségével az OJS-re. Ez azt jelenti, hogy korábbi bevett gyakorlatokat le kellett váltaniuk, de a beérkezett kéziratok számának változatlanlansága azt mutatja, hogy nem riasztották el a szerzőiket. Szintén az MTA KIK biztosítja a feltételeket ahhoz, hogy 2015-től minden cikkre kérhesse nek CrossRef-es DOI-t. Fontosnak érzik a *Directory of Open Access Journal* (<https://doaj.org/>) használatát, és a *Zoobankhoz* (<http://zoobank.org/>) hasonló aggregátorok felé való szolgáltatást is.

A szót ismét átvevő Peregovits László elmondta, hogy összes korábbi évfolyamuk digitalizálása befejeződött, ezeket cikkalapon, részletesen metaadatokkal látják el még az idén, jövőre pedig elérhetővé is teszik. Szintén 2018-as tervük, hogy kötelezővé teszik az ORCID-azonosítók használatát, illetve az is, hogy az OJS segítségével automatizálnak minden folyamatot, amit csak lehetséges, ezzel könnyítve meg a tematikus gyűjtőhelyek (archívumok, repozitóriumok) felé történő szolgáltatást. Tervezik továbbá, hogy áttérnek teljesen az

XML-alapra, ami mind ember, mind gép számára olvasható platformtól független formátum, illetve hogy új honlapjukon a digitalizált cikkeik és a hozzájuk tartozó metaadatok adatbázisát elérhetővé teszik.

Horváth Andrea, az Akadémiai Kiadóhoz tartozó *Acta Microbiologica et Immunologica Hungarica* (<http://akademiai.com/loi/030>) társszerkesztője Az OJS rendszer bevezetésének tapasztalatai az *Acta Microbiologica folyóiratnál – Időigény, nehézségek, előnyök* című előadásban az OJS-re való áttérés másfél évének tanulságait ismertette. Miért döntöttek ennél a 0.921-es impaktfaktorral rendelkező, angol nyelvű tudományos folyóiratnál az Open Journal Systems bevezetése mellett? Azért, mert úgy látták, hogy a modern folyóirat-menedzselő programok jelentik a fejlődés útját, a nagyobb lapok ilyenekben gondolkodnak, és amennyiben előre akarnak lépni, komolyabb, nemzetközi mércével mérve is nivós lappá szeretnének válni, amely a magyar és külföldi szerzőknek egyaránt jó színvonalú megjelenési lehetőséget képes biztosítani, nekik is ebbe az irányba kell elmozdulniuk. Végül 2016 májusában az Akadémiai Kiadó által szintén használt *Editorial Manager* helyett az OJS-re esett a választásuk.

Az *Acta Microbiologica*-nál a drasztikus, azonnali átállás helyett a fokozatos bevezetés mellett döntöttek. Hagytak maguknak egy néhány hónapos tanulási időszakot, amikor is Kocsor Tibornak, az Akadémiai Kiadó munkatársának segítségével megismerkedhettek az új rendszerrel. Próbakéziratokon, az összes funkciót kipróbálva végigvitték a teljes publikációs folyamatot, tesztelve a program nyújtotta lehetőségeket. A gyakorlatban először csak az OJS cikkérkeztetés és bíráltatás funkcióit használták ki, nyelvi lektorálásra továbbra is e-mailben küldték el az elfogadott kéziratot. Később az egész szerkesztőségi munkát az OJS hatásköre alá vonták.

Hogyan változott meg a szerkesztőségi munka folyamata az Open Journal Systems bevezetése előtti állapotokhoz képest, amikor még e-mailben fogadták a kéziratokat és egy nagy Excel-fájlban tartották mindent nyilván? A kézirat jelenleg onnantól, hogy a szerző az *Acta Microbiologica* honlapján található piros Manuscript Submission (kézirat benyújtása) gombra kattintva, szerzőként bejelentkezve¹⁹ feltölti az elbírálásra szánt kéziratát, odáig, hogy azt a felelős szerkesztő megjelenésre be-

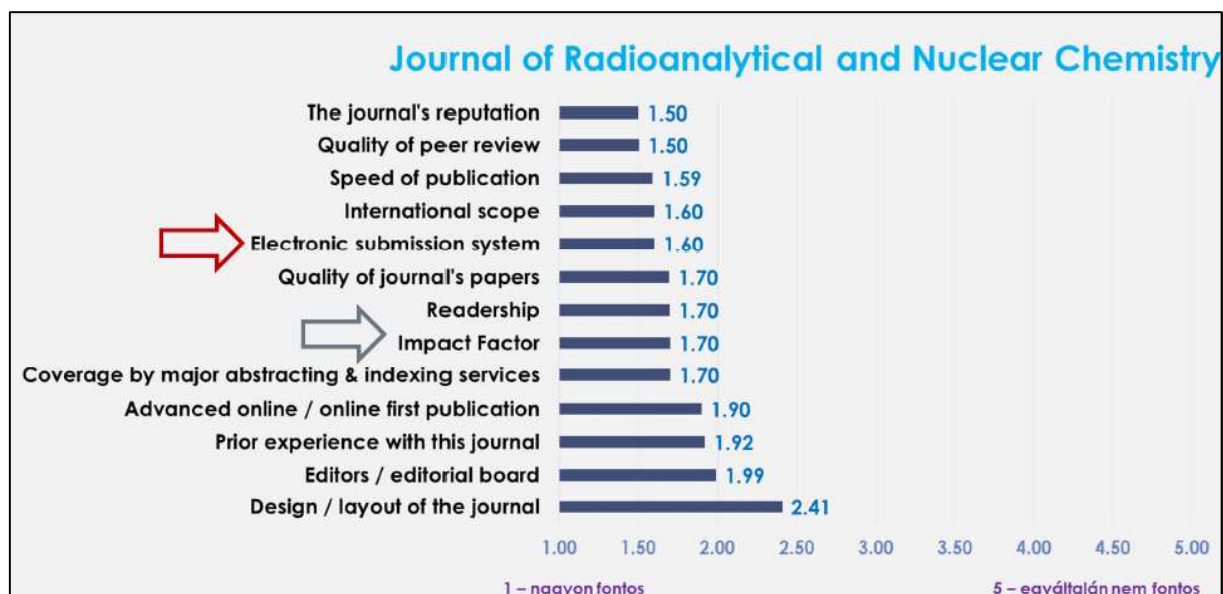
ütemezi, a folyóirat-menedzselő rendszeren belül mozog. Amikor valaki szerkesztőként bejelentkezik az OJS-be, látja a megoldásra váró feladatokat, beérkezett kéziratokat, illetve azt is, hogy ezek milyen stádiumban vannak, és attól függően, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába, hozzárendelheti őket további feldolgozásra egy szerkesztőhöz, vagy rögtön el is utasíthatja őket. Ha eljut a kézirat a peer review-t végző bírálóhoz, az a kézirat mellett egy, a folyóirat szakmai elvárásait tükröző bírálati űrlapot (review form) is kézhez kap. A folyóirat által megszabott bírálati idő lejártának közeledtével pedig a rendszer automatikus, udvarias emlékeztető levélben hívja fel a figyelmét a határidő közeledtére, ezzel nem a szerkesztőknek kell bajlódniuk. Ha szükségét érzi, a bíráló a review form-on felül is élhet észrevételekkel, tölthet fel ehhez kapcsolódó dokumentumokat. A bírálat megszületését követően a szerzőt értesítik a bírálat eredményéről, választva a rendszerben tárolt opciókhoz (elfogadás, elfogadás kisebb korrekciókkal, elutasítás) tartozó levélsablonok közül. A megjelenésre váró, szerkesztés alá vont cikkek esetében, szintén a szerkesztők dolgát megkönnyítendő, különböző színek jelölik, hogy a folyamat melyik pontján állnak a szövegek (pl. nyelvi lektor végez rajtuk javításokat). Miután az utolsó simítást is végrehajtották egy cikkben, a megbízott szerkesztő megjelenésre beütemezi valamelyik jövőbeli számba.

A tapasztalataikról szólva Horváth Andrea pozitívumként emelte ki az OJS saját igényeikhez alakíthatóságát, testreszabhatóságát.²⁰ Lehetőségük volt meghatározni például azt, hogy milyen kézirat-típusokra számítanak, hány hétben határozzák meg a bírálat elkészültének idejét, milyen levélsablonokkal dolgozzanak. A rendszer által kínált sémákra támaszkodva úgy tudtak javítani az általuk támasztott elvárások kommunikációján, hogy közben megtarthatták a saját bevett gyakorlataikat, alkalmazhatták meglévő sablonjaikat. Az OJS lehetővé tette számukra annak beállítását is, hogy a bírálatnak egyes részeit, a privát jellegű üzeneteket csak a szerkesztők láthassák, a rá tartozó dolgokat viszont a szerző is. Az előadó szerint nagy előnye a rendszernek, hogy a szerkesztőség adottságaihoz szabható. Nekik, egy kis, négy személyes csapatként nem kell olyan megoldásokat használniuk, mint a lényegesebb több főt számláló szerkesztőségeknek. Horváth Andrea elmondta, hogy felhasználói visszajelzések alapján, magyarázatokkal is javították a rendszerüket azokon a pontokon, ahol a szerzőik számára valami nem volt világos.

A rugalmasság mellett a rendszer nagy előnye még az átláthatóság, a folyamatkövetés lehetőségének biztosítása, az automatikus emlékeztetők küldésének lehetősége, továbbá az is, hogy bárholonnan belépve elérhető ugyanaz az online felület. Ezen kívül mivel minden archiválásra kerül, biztonságosabb is az OJS, mint a hagyományos megoldások, és jobb visszakereshetőséget biztosít. Ezen felül az előadó arról is beszámolt, hogy amióta áttértek az OJS-re, náluk egyenesen növekedett a beküldött kéziratok száma, a nagyobb merítés pedig a minőség javításához elengedhetetlen.²¹ Véleménye szerint a növekedés oka abban keresendő, hogy komolyabb lap benyomását keltik, szép, professzionális hatást keltő webes felülettel rendelkeznek, ráadásul az OJS-nek hála jobban megtalálhatják őket azok a keresőmotorok, amelyek segítségével a szerzők a publikálási lehetőségeket keresik. Az előadás végén, egy kérdésre válaszolva Horváth Andrea hozzátette, hogy még mindig csak tanulják az OJS-t, így egyes funkcióit, például a statisztikák, kimutatások kinyerését a rendszerből, nem is használják ki. Azokkal együtt még pozitívabb lehet az összkép.

☺ ☺ ☺ ☺ ☺

Egy rövid szünet után Kocsor Tibor, az Akadémiai Kiadó fejlesztési menedzsere következett *Mit kell tudnia egy online bírálati és publikációs rendszernek? – Hazai és nemzetközi trendek* című előadásával, aki annak a kérdésnek a megválaszolásával kezdett, hogy miért van szükség online kéziratbeküldő rendszerekre.²² Rávilágított arra, hogy néhány szkeptikus vélekedésével ellentétben, a szerzők ahelyett, hogy tartanának ezektől a módszerektől, egyenesen elvárás a részükről egy olyan minőségi elektronikus kéziratfogadó rendszer megléte, ami által a beküldött kéziratuk megérkezéséről értesülhetnek, annak státuszát folyamatosan nyomon tudják követni. Ezt a tendenciát támasztják alá a *Springer* kiadói felmérései is, amelyekben arra kérdeztek rá, hogy melyek azok a legfontosabb tényezők, amelyek eldöntik, hogy egy szerző melyik folyóirathoz nyújtja be a kéziratát. A statisztika alapján kijelenthető, hogy a kutatók biztonságérzetét növelő, számukra stabilitástudatot biztosító, online elérhető rendszerek működtetése egyértelmű szerzői igény (3. ábra).

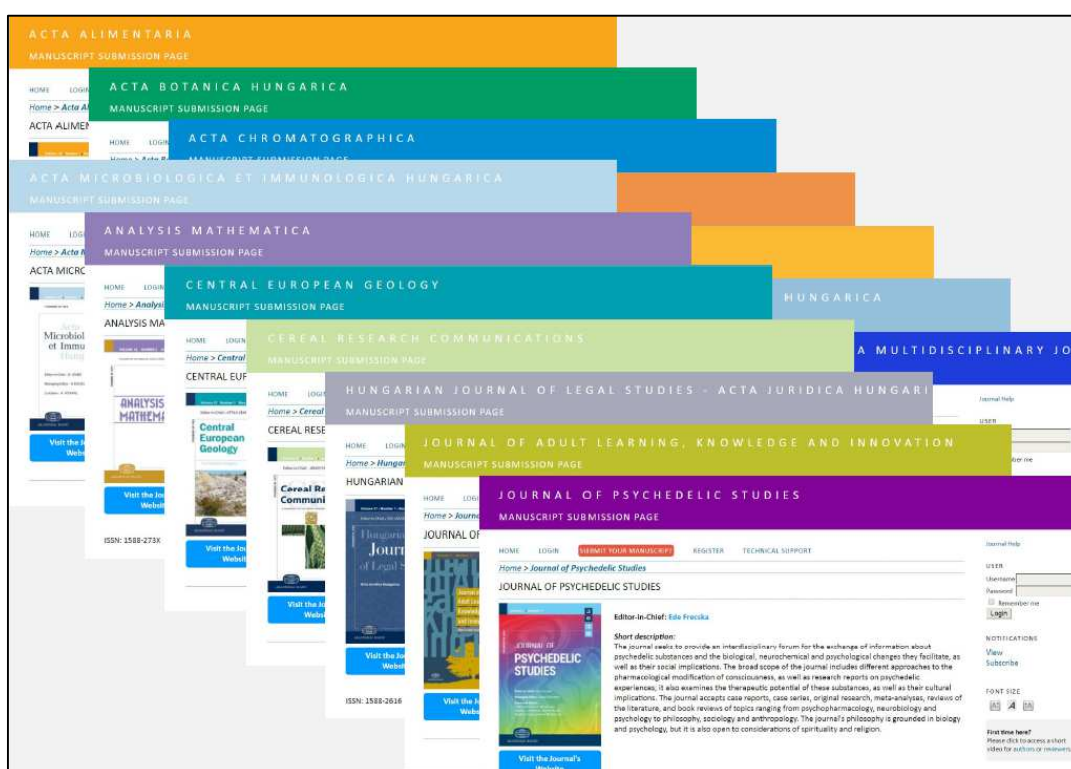
3. ábra A Springer felmérése szerint van olyan, a felmérésbe bevont lap, amely esetében a megkérdezett kutatók számára az elektronikus kéziratbeküldő rendszer megléte fontosabb szempont volt, mint egy folyóirat impaktfaktora, de a többinél sincs szignifikáns különbség a két mutató között (A kép Kocsor Tibor prezentációjából származik)

Ezt követően az előadó rátért az OJS bemutatására. Rámutatott arra, hogy a kanadai *Public Knowledge Project* (<https://pkp.sfu.ca/>) nevű non-profit szervezet által létrehozott Open Journal Systems nemcsak kéziratbeküldő rendszer,²³ de mivel az Akadémiai Kiadó már rendelkezett cikk-megjelenítő rendszerrel (<http://www.akademiai.com/>), ők csak a kézirat elfogadásáig vagy elutasításáig használják. Jelenleg 14 OJS-alapú folyóiratuk van, viszonylag egységes arculattal (ilyen téren is igyekeznek tekintettel lenni a folyóiratok egyéni igényeire) (4. ábra).

Saját portfóliójuk ismertetését követően Kocsor Tibor bemutatta azt, hogy miképpen néz ki az OJS rendszerében a kétlépcsős regisztrációs folyamatól kezdve a kéziratbenyújtás. Horváth Andreához hasonlóan ő is a folyamat igény szerinti testre szabhatóságára helyezte a hangsúlyt, illetve azt is bemutatta, hogy a szerkesztőségek milyen kapaszkodókat helyezhetnek el (plusz szövegek, felugró ablakok, kattintható linkek is kitehetők) annak érdekében, hogy a feltöltés minél gördülékenyebben menjen.

Előadása talán legérdekesebb részében Kocsor Tibor az általuk szintén használt, a német-amerikai

Aries (<https://www.ariessys.com>) cég által fejlesztett Editorial Manager (EM)²⁴ hasonlította össze az OJS-szel. Az EM bemutatását azzal kezdte, hogy bár egy kevésbé dizájnos, de rendkívül okos és komplex rendszerről van szó, aminél ugyan az OJS3-mal ellentétben nincs mobil nézet, de szer-teágazó jogosultsági körökkel és rengeteg extrával rendelkezik. Igaz, ezeknek az árát meg is kéri. Más logika áll mögötte, mint az OJS mögött, amit nem egyszerű elsajátítani. Az OJS legtöbb funkciója, mint a belső párbeszéd lehetősége vagy az ORCID-belépés, az Editorial Managerben is elérhető, de használata időigényesebb, és a testreszabása sem triviális, minden kéziratípusnál egyedi beállításra van szükség. Viszont statisztikában és lekérdezésekben egyértelműen többet tud ingyenes társánál. Első osztályú riportok nyerhetők ki belőle, szofisztikált a lekérdező rendszere, tárolhatunk benne az egyes szerzőkről csak a szerkesztők számára látható információkat, sőt még arra is képes az EM, hogy a beérkezett kézitról megállapítsa, hogy a rendszerben található többi kézirattal mekkora egyezőséget mutat, ami például arra használható, hogy egy korábban elutasított, újra beküldött dokumentumot kiszúrjunk (5. ábra).

4. ábra Az Akadémiai Kiadó OJS-ben megjelenő folyóiratainak arculata (A kép Kocsor Tibor prezentációjából való)

Editorial Manager	OJS
előfizetés alapú szolgáltatás (német-amerikai fejlesztés)	ingyenes, nyílt forráskódú szolgáltatás (kanadai fejlesztés)
nem igényel telepítést	telepítést igényel
nem igényel karbantartást	karbantartást igényel
van ügyfélszolgálat	nincs ügyfélszolgálat
fejlesztések menetrendszerűsítettek	saját fejlesztést igényelnek
extra fejlesztések igénylése a szolgáltatótól	extra fejlesztés igénylése a programozóktól
bonyolult működés	viszonylag egyszerű működés
sok extra	keves extra
pdf generálás	nincs pdf generálás
széles és bonyolult jogosultsági kör	közepes jogosultsági kör
összetett statisztikák (reportok)	egyszerű statisztikák (reportok)
nincs mobil nézet	van mobil nézet (a 3-as verziótól)
van ORCID belépés	van ORCID belépés
adatbázis máshol	adatbázis nálunk
más (saját) rendszerekkel nem kompatibilis, azokkal nem összekapcsolható	akár összekapcsolható más (saját) rendszerekkel is, de ezek további saját fejlesztést igényelnek
KOMPLEX SZOLGÁLTATÁS, NAGYOBB LAPOKRA IDEÁLIS, DE NEM FEJLESZTHETŐ ÉS NEM KOMPATIBILIS MÁS RENDSZEREKKEL	SAJÁT TELEPÍTÉST ÉS KARBANTARTÁST IGÉNYEL, DE ÖSSZEKAPCSOLHATÓ MÁS (SAJÁT) RENDSZEREKKEL, VISZONT EZ TOVÁBBI SAJÁT FEJLESZTÉSI KAPACITÁST IGÉNYEL

5. ábra Az Editorial Manager és az Open Journal Systems összehasonlítása
(A táblázatot Kocsor Tibor készítette)

Kocsor Tibor felhívta arra a figyelmet, hogy a nyílt forráskódú megoldásoknak is vannak hátrányaik. Ameddig egy fizetős rendszerrel a rendelkezésünkre áll egy minden esetleges probléma megoldását 48 órán belül vállaló ügyfélszolgálat, és a szolgáltatás részét képezik a további fejlesztési lehetőségek is, addig az OJS-hez hasonló programok telepítést, karbantartást igényelnek, és a további fejlesztések is a fenntartóra maradnak.²⁵ Szintén különbség a két rendszer között, hogy ameddig az EM esetében az adatbázis máshol van (kézirat ott marad, nem lehet kiexportálni, átvinni, csak ha kézzel letöltik), addig az OJS esetében ez nálunk marad, ami persze azzal is jár, hogy ezt az adatbázist kezelni is kell. Az Editorial Manager szinte lehetetlen összekapcsolni más rendszerekkel, ezzel szemben az OJS esetében mindez – ugyan további fejlesztések árán – kivitelezhető. Az EM-ről Kocsor Tibor konklúzió gyanánt elmondta, hogy ennek a bonyolult programnak a használata elsősorban nagy lapok esetén kifizetődő, de a más rendszerekkel való összekapcsolhatatlansága problematikus, ezzel szemben az OJS-nél ez

megoldható, de telepítése és karbantartása időt és saját fejlesztési kapacitást igényel.

A két rendszer összehasonlítását egy nemzetközi kitekintés követte, melynek során Kocsor Tibor a *SpringerNature* rendszereinek, például az *iThenticate* (<http://www.ithenticate.com/>) plágiumkereső szoftvernek a bemutatásán keresztül világított rá arra, hogy milyen problémákat jelent ez Editorial, valamint a ProduXion Managernél az összekapcsolhatóság hiánya. Ennek következtében ugyan a Springer több száz folyóiratnál használja és szereti ezeket a rendszereket, lehet, hogy saját fejlesztéssel váltják ki őket.

Végül mielőtt rátért volna saját jövőbeli terveikre, amelyek között szerepelt, hogy lapjaik többségével átálljanak az OJS-re, és összekapcsolják a *PublishOne* (<http://www.publishone.nl/>) nevű szoftverrel, melynek segítségével online lehetne a folyóiratot jóváhagyni, módosítani, valamint az XML és a PDF is online lenne kinyerhető, összefoglalta a modern online kéziratbeküldő és -kezelő rend-

szerekek szemben táplált, zömmel már korábban elhangzott elvárásokat.

Ma a következő igényeket kell kielégítenie egy online kézirat-beküldő rendszernek:

- ✓ Egyszerű működés
- ✓ Gyors
- ✓ Viszonylag átlátható jogosultsági kör
- ✓ Adatbázis elérése és kézben tartása
- ✓ Állandó fejlesztések megléte
- ✓ Biztonságos működtetés (védelem a feltörések vagy vírusok ellen)
- ✓ Könnyű testreszabhatóság
- ✓ Részletes statisztikák készítése
- ✓ Kompatibilitás más programokkal
- ✓ Könnyű összekapcsolás más programokkal

6. ábra **Egy modern Online kéziratbeküldő és -kezelő rendszerrel szemben igények**
(Készítette: Kocsor Tibor)

A konferenciát Holl Andrásnak, az MTA Könyvtár és Információs Központ informatikai főigazgató-helyettesének *Csomópont a hálózatban* című előadása zárta, aki korunk kutatóinak tudományos publikációval kapcsolatos feladatai ismertetésére helyezte a hangsúlyt. Ugyan sokszor terhesnek érezhetik a kutatók, de a tudományos tevékenység nem merülhet ki a publikációban, a tudományos élet különböző fórumain való megjelenésben, a kutatónak el kell kezdenie magát és a tudományos munkásságát is adminisztrálni, ami Magyarországon elsősorban azt jelenti, hogy fel kell vinnie a Magyar Tudományos Művek Tárába. Követnie kell a saját írásainak hatását, idézettségét, és ezt szintén kommunikálnia kell az MTMT felé. Ezt a tevékenységét finanszírozó szervezetek, intézmények mellett, a saját érdeke is így kívánja, hiszen például a pályázati rendszerek szempontjából is fontos, hogy meg tudja adni a publikációs listáját. Szintén feladatot ró napjaink kutatóira az egyre nagyobb mértékben digitális formában keletkező kutatási adatok menedzselése, megőrzése, adott esetben közzététele. A sort pedig tovább lehetne folytatni.

Holl András előadásának egyik kulcsgondolata az volt, hogy mindezek között összeköttetés van, minden tudományos tevékenység bekapcsolódik egy nagy tudományos információs hálózatba. Akármelyik szereplőjét nézzük a publikációs folyamatnak, rengeteg egymással összefüggő lépést látunk. Ráirányította a figyelmet az összekötteté-

sek fontosságára, illetve arra, hogy amennyiben lehetséges, ezeknek a fogaskereknek automatizmusok útján kell összekapcsolódnuk. Ma már nem az a világ van, amelyben a Web of Science működtetői az általuk előfizetett folyóiratokat elküldik Indiába feldolgozásra, ahonnan visszakapják a szükséges adatokat. Hogy a tudományos élet szereplői miképpen igyekeznek elősegíteni ezt az automatizálást, azt jól szemlélteti az ORCID és a CrossRef együttműködése, melynek keretein belül létrejött az úgynevezett auto-update lehetősége. Ennek lényegét úgy foglalhatjuk össze, hogy a folyóirat megköveteli a szerzőtől, hogy adja meg az ORCID-azonosítóját mielőtt DOI-t igényelne, így a regisztrációs információkban utaznak az ORCID-szerzőazonosítók, és ha a kutató hozzájárul az auto-update-hez, a megjelenést követően, a CrossRef által küldött információknak hála, az ORCID-os publikációs listájában is megjelenik a munka.²⁶ Az MTMT-ORCID automatikus kapcsolatot is ki akarják építeni, és ennek érdekében jövőre tesznek is lépéseket. Szintén jó példa maga a konferencia középpontjába helyezett OJS is, mivel – ahogy erről korábban szó is volt – rengeteg más szolgáltatás felé kiépítették a kapcsolatot (igényelhető rajta keresztül DOI, van COUNTER pluginja, MTMT kliens, regisztrálhatunk ORCID-dal, megoldott az OAI-PMH arathatóság is).

Az előadó szerint a „csak fel kell tenni az információkat a webre, a Google majd megtalálja és kezd valamit velük” nézet csak félig igaz. Megfelelő, az értelmezést segítő metaadatok beágyazása nélkül a keresőmotorok nem sokra mennek. A metaadatok kinyerésének, feltüntetésének feladata pedig egyre inkább a kiadóhoz, a szerkesztőséghez kerül. Holl András szerint kulcsfontosságú, hogy olyan automatizmusokat építsünk, amelyek a kísérő, leíró információkat önműködően mozgatják, hogy a tudományos kommunikáció fogaskerekei egymásba kapcsolódhassanak, egyre kevesebb teher legyen a szerzőn, és a kommunikációs rendszerek naprakészebbek legyenek.

Holl András előadása és a konferencia zárásaként bejelentette, hogy jövő év első negyedében is tartanak egy hasonló tematikájú rendezvényt, amelyen egyrészt a most elhangzottakat szeretnék eljuttatni azokhoz, akik nem tudtak megjelenni, másrészt újdonságokkal is szolgálnak, hogy az érdekelt felek további információkhoz jussanak az összekapcsolt tudományosság szereplőivel kapcsolatban.

Hivatkozások és megjegyzések

- 1 Az esemény leírását az egyes előadásokhoz tartozó prezentációkkal együtt lásd az MTA Open Access-szel foglalkozó honlapján:
<http://openaccess.mtak.hu/index.php/esemenyek/7-a-modern-folyoirat-kiadas-eszkozei>
- 2 Az OJS-ről bővebben:
<http://kalauz.lib.pte.hu/folyoirat-menedzseles-open-journal-systems-ojs-segitsegevel/>
- 3 Az előadáshoz tartozó prezentáció a következő linkről érhető el:
http://openaccess.mtak.hu/dokumentumok/modern_foi/balinta_moderfoikiadas.pdf
- 4 Ha valakit portfóliójuk bővebben érdekel, a fentebb linkelt prezentáció 7-10. diájáról vagy a kiadó honlapjáról tájékozódhat. Én azt emelném ki az elhangzottakból, hogy a nagyobb lapjaikhoz kötődő közösségek részére konferenciasorozatokat alapítottak (AKCongress-szolgáltatás), illetve lásd az egyetemek, illetve a tudomány iránt magasabb szinten érdeklődők számára online kézikönyveket, szakkönyveket, jegyzeteket kínáló MeRSZ (Magyar Elektronikus Referenciamű Szolgáltatás – https://akademai.hu/hir/mersz_online_konyvtar) nevű online könyvtár-szolgáltatásukat. Utóbbival kapcsolatban az előadó számos olyan követelményt megemlített, amelyeket az AK saját online megjelenő kiadványaival szemben támaszt: HTML-formátumú, nem letölthető, de jegyzetelhető, kommentelhető, könnyen kereshető, minden platformon kényelmesen, könnyen olvasható (reszponzív) megoldásokat részesítenek előnyben.
- 5 Az Open Access lapjaik többsége is díjmentes egyelőre, mert be akarják vonzani a jó szerzőket, növelni szeretnék a lapok ismertségét.
- 6 Az előadó külön hangsúlyozta, hogy a kiadó igyekszik lépést tartani a nagyokkal, itthon is alkalmazni a kint látott jó ötleteket. Ennek érdekében működnek együtt a Springerrel, vagy igyekeznek részt venni a tudományos kiadók találkozásánál, a Frankfurti könyvvásáron (<https://www.buchmesse.de/en/fbf/>).
- 7 Az előadást követően a közönségnek lehetősége nyílt kérdéseket is feltenni az előadóknak. Bálint András arról kérdezték, hogy milyen ellenszolgáltatásokat nyújtanak a bírálóknak. Ennek kapcsán az előadó elmondta, hogy arra törekszenek, hogy ezeknek a bírálóknak maradjon nyoma. Azt szeretnék, hogy ha valaki bírál náluk egy cikket, ez automatikusan jelenjen meg az ORCID-rekordjában. Holl András hozzáfűzte, hogy a peer review jelenlegi rendszerével szemben sok a panasz: nagy terhet ró a kutatókra, de csak kevés haszonnal jár, valamint több olyan rendszerrel kísérleteznek világszerte, ami lehetővé tenné, hogy maradjon meg a bíráló anonimitása, de maradjon nyoma annak, hogy egy kutató hány cikket bírált el. Az ORCID-os irányt ő is követendőnek tartja.
- 8 Az előadáshoz tartozó prezentáció megtekinthető a következő linkről:
http://openaccess.mtak.hu/dokumentumok/modern_foi/bilicsi_foi_20171024.pdf
- 9 A többi ügynökség esetében a leginkább profiljukba vágó dokumentumtípusokat lásd:
https://www.doi.org/RA_Coverage.HTML
- 10 A szolgáltatásról angol nyelven itt olvashatunk bővebben: <https://www.crossref.org/services/cited-by/>
- 11 Az MTA KIK OJS3-mal szerkesztett folyóiratai itt megtalálhatók: <http://ojs3.mtak.hu/>. Amennyiben valaki többet szeretne megtudni az OJS-használatról, a könyvtár erre is létrehozott egy külön oldalt, ahol egy fórum is az érdeklődők rendelkezésére áll:
<http://openaccess.mtak.hu/index.php/fejlesztok/ojs>
- 12 A gyorsbeküldés pluginról bővebben olvashatunk a következő webhelyen:
http://openaccess.mtak.hu/dokumentumok/OJS/ojs_quicksuubmit.pdf
- 13 Bilicsi Erikának Holl Andrással közös, az ORCID-azonosítót bemutató cikke elérhető a REAL-ban:
<http://real.mtak.hu/65517/>
- 14 Az ORCID kapcsán Bilicsi Erika elmondta, hogy munkásság-közzétételi felületet is üzemeltet, ahol amennyiben a publikációs folyamat során, megadjuk az azonosítónkat, automatikusan épül egy szerzői életmű. Emiatt is tervezik, hogy az MTMT és az ORCID között valamiféle kommunikációs kapcsolatot építenek ki, ami remélhetőleg oda-vissza adatkapcsolatban is megnyilvánul majd.
- 15 OJS-ből ide alkalmas XML kigenerálása is megoldott.
- 16 Bilicsi Erika kiemelte annak fontosságát, hogy egy repozitórium beszélje az Open Archives Initiative (<http://www.openarchives.org/>) által kifejlesztett protokollt, ami lehetővé teszi belőle a harvesztelést, biztosítja az összeköttetést más rendszerekkel.
- 17 Az előadáshoz tartozó PowerPoint prezentáció megtalálható a következő címen:
http://openaccess.mtak.hu/dokumentumok/modern_foi/bakonyi_peregovits.pdf
- 18 A részletekben a jelen beszámoló keretei között nem térek ki, de akit érdekel, annak javaslom, hogy nézze meg a linkelt prezentáció 2-4. diáit.
- 19 Az OJS rendszerébe többféle szerepkörben jelentkezhetünk be. Jogosultságainktól függően választhatjuk a szerző, bíráló vagy szerkesztő kategóriát.
- 20 Ugyanakkor az előadó arra is felhívta a figyelmet, hogy ha nem kapnak informatikai háttértámogatást az Akadémiai Kiadó részéről Kocsor Tibortól, sokkal

kevésbé tudták volna kiaknázni a rendszer által kínált lehetőségeket.

- ²¹ Az előadás végén érkezett egy olyan kérdés az előadóhoz, ami arra vonatkozott, hogy hogyan reagáltak az átállásra a közreműködő felek, lektorok, bírálók. Horváth Andrea azt válaszolta, hogy mivel a bírálók többsége ismeri az online rendszereket, amelyek elég hasonlóak egymáshoz, nem történt komoly fennakadás. Amennyiben mégis voltak kérdések, azokat általában meg tudták válaszolni. Egy bírálójuk volt, aki ilyen kondíciók mellett nem akarta vállalni a részvételt. Az ő kedvéért kivételt tettek és elküldték neki e-mailben a kéziratot.
- ²² Az előadáshoz tartozó prezentáció a következő linkről elérhető:
http://openaccess.mtak.hu/dokumentumok/modern_foi/ojs_eloadas_mta_kocsort.pdf
- ²³ Az OJS különféle kiadványok online megjelentetésére is alkalmas, előfizetési díjakat is lehet szedni rajta keresztül, illetve arra is használható, hogy IP cím

alapján hozzáférést adjanak a segítségével egy meghatározott felhasználói körnek.

- ²⁴ Kocsor Tibor elmondta, hogy az Ariesnek ProduXion Managere is van, amire a Springer elő is fizet. Az EM-ről angol nyelven bővebben innen lehet tájékozódni:
<https://www.ariessys.com/software/editorial-manager/>,
a PM-ről pedig innen:
<https://www.ariessys.com/software/production-manager/>.
- ²⁵ Ezzel kapcsolatban az előadó elmondta, hogy az OJS-programozóktól is lehet fejlesztéseket igényelni, akik el is végzik ezeket, majd kiküldik a számlát.
- ²⁶ Erről bővebben írtam az idei ORCID-workshopról készült beszámolómban:
<http://kalauz.lib.pte.hu/beszamolo-az-orcid-workshoprol/>

Lovász Dávid

(PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont)